

Сухова А. В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛОМОВНОЇ НОВЕЛИ ЯК СИНЕРГЕТИЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Статтю присвячено вивченню лінгвосинергетичних характеристик англомовної новели як тексту і дискурсу. Обґрунтовується важливість дослідження лінгвістичних об'єктів, зокрема художнього тексту та дискурсу, із застосуванням синергетичного підходу. Розглядаються базові поняття синергетики, на яких ґрунтується дослідження. Особливу увагу зосереджено на особливостях процесу самоорганізації англомовної новели. За результатами проведеного аналізу встановлено, що із синергетичного погляду англомовна новела являє собою складну систему, яка самоорганізується шляхом опозиційної взаємодії атракторів і репелерів та завдяки наявності точки біфуркації, що сприяє непередбачуваному розвитку сюжету. Атрактори включають у себе індивідуальний стиль автора новели, інтенції автора, а також засоби їх реалізації, серед яких композиційно-стилістична структура тексту, мовно-стилістичні засоби, ідейно-образний зміст. До репелерів належать мовна картина світу певного народу й епохи, традиції жанру новели, норми викладу інформації, відносно невеликий обсяг тексту, стилізові риси, екстралінгвістичні чинники. З'ясовано, що в англомовній новелі відбувається рух сюжету до точки біфуркації (підготовча частина сюжету з однозначним смислом) – далі точка біфуркації (суперечність, що призводить до розгалуження смислу), а на завершення – кульмінація, що надає іншого смислу попередній частині сюжету. Починаючи із точки біфуркації сюжет може розвиватися різними шляхами, зазвичай вибір є непередбачуваним. Виявлено інші параметри англомовної новели, що доводять її синергетичну природу. До таких параметрів відносять відкритість, дисипативність, цілісність, ієрархічність, здатність рівнів системи моделювати один одного та середовище, нелінійність, віддаленість від стану рівноваги, поляризацію.

Ключові слова: англомовна новела, атрактор, лінгвосинергетика, поляризація, репелер, самоорганізована система, точка біфуркації.

Постановка проблеми. Останнім часом спостерігається посилення інтересу науковців до проблеми вивчення синергетичних параметрів різноманітних лінгвістичних явищ. Синергетика є наукою, що вивчає принципи самоорганізації складних нерівноважних систем різної природи та призначення. Такі системи складаються з різнорідних елементів, пов'язаних один з одним структурно і функціонально. У лінгвістиці це дискурс (ширше – будь-який завершений мовленнєвий твір), концепти, мовна система. Лінгвосинергетичний підхід до дослідження цих системних об'єктів, що завжди реалізуються в єдності, передбачає аналіз ієрархічного зв'язку між ними: дискурс – концепти / художні образи – їх мовна реалізація. У статті здійснена спроба виявити особливості англомовної новели як складної системи, що самоорганізовується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше термін «синергетика» було запропоновано в 1969 р. професором Штутгартського університету Г. Хакеном, який проводив дослі-

дження самоорганізації фізико-хімічних явищ. Згодом методи синергетики почали застосовуватися в інших галузях науки, зокрема й у лінгвістиці. У витоків лінгвістичної синергетики стояли такі вчені, як Г. В. Ейгер [6], Р. Г. Піотровський [11], Л. С. Піхтовнікова [17], І. О. Герман [2]. У ХХІ ст. лінгвосинергетичні пошуки продовжилися і знайшли своє відображення в наукових працях Г. Г. Москальчук [8], С. М. Єнікєєвої [7], Т. І. Домброван [5], Ю. К. Папулової [10] та інших.

На сучасному етапі розвитку науки широкого застосування набуває лінгвосинергетичний підхід до вивчення текстів малих форм, зокрема досліджено синергетичні характеристики англомовної прозової байки [3], німецькомовної новели [20], англомовного афоризму [1], німецькомовної реклами [18], англомовної детективної розповіді [19], німецькомовної притчі [21], англомовного прислів'я [9] тощо.

Попри той факт, що сучасна лінгвістична наука відзначається тенденцією до вивчення синергетичної природи тексту і дискурсу, досі відсутні

наукові розвідки, присвячені дослідженню англо-мовної новели крізь призму лінгвосинергетичного підходу, що й зумовлює актуальність цієї праці.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні особливостей процесу самоорганізації англо-мовної новели. Поставлена мета передбачає вирішення низки завдань: розглянути інструментальні поняття синергетики; висвітлити лінгвосинергетичні характеристики англо-мовної новели; проаналізувати чинники, що беруть участь у процесі самоорганізації англо-мовної новели.

Об'єктом дослідження є англо-мовна новела як текст і дискурс, предметом – синергетичні параметри англо-мовної новели.

Виклад основного матеріалу. Напрямок досліджень самоорганізації лінгвістичних об'єктів ґрунтується на синергетичній парадигмі, згідно з якою лінгвістичні системи (мова, жанр, що еволюціонує, дискурс), які перебувають у стані нерівноваги, самоорганізуються параметром порядку під впливом цільових атракторів і репелерів. Змістом атракторів є інтенції комунікантів, автора тексту, екстралінгвістичні умови тощо; змістом репелерів є норми, традиції, мовні конвенції й інші обмежувальні системи. У межах синергетичної парадигми лінгвістичні об'єкти не втрачають своїх звичайних обрисів, а набувають нових вимірів, що дозволяє побачити в різномірних лінгвістичних поняттях їхні функції самоорганізації [14, с. 115].

У самоорганізації мовленнєвого твору адресант (автор) як мовна особистість виступає лише в ролі одного з учасників. Самоорганізація розуміється не в тому смислі, що мовленнєвий твір виникає незалежно від автора, а в тому, що автор є водночас і творчим конструктором, і знаряддям атракторів і репелерів (цілей і обмежень) цього твору. Роль автора полягає у визначенні параметрів порядку мовленнєвого твору і в застосуванні їх для реалізації своїх інтенцій. Параметр порядку системи – це її найбільш рухлива та відносно незалежна характеристика, що своїми змінами спрямовує систему до нового стану рівноваги. Ці параметри порядку, якими автор має можливість керувати, у різних типах дискурсу зазвичай створюють опозиційні пари (наприклад, спосіб актуального членування тексту vs розстановка маркерів надфразової єдності, рима vs метр, інтертекстуальні включення vs концептуальна метафора), що й сприяє самоорганізації смислу під час сприйняття адресатом [12, с. 184].

У самоорганізованих системах мають місце гострі суперечності між вимогами до поведінки системи з боку атракторів і репелерів. Завдяки ієрархічності системи ці суперечливі вимоги не призводять до її розпаду, натомість у різних складових частин системи з'являються протилежні ознаки. Одні відповідають вимогам атракторів, інші – репелерів. Так, система зберігає свою структуру та цілі і водночас набуває полярно протилежних властивостей, що уможливорює її альтернативну поведінку. Явище поляризації, завдяки якому система перебуває в режимі динамічної стійкості, відіграє провідну роль у процесі самоорганізації різних типів дискурсу [15, с. 35].

Самоорганізація передбачає процес раптового упорядкування структури складноорганізованої відкритої системи під час проходження нею точки біфуркації, тобто точки найменшої стійкості системи. Процес самоорганізації відбувається в разі переходу системи в якісно новий стан [4, с. 51].

Отже, точка біфуркації – це точка нестабільності системи, що призводить до багатоваріативності шляхів її подальшого розвитку, реальний вибір одного з яких є непередбачуваним. Суттєвою властивістю точок біфуркації є те, що «поблизу» них спроможності системи очевидно фокусуються й обмежуються зміною кількох параметрів, вплив решти параметрів на систему стає незначним. У художньому тексті можлива зона, у якій розгалужується смисл попередніх подій сюжету і порушується лінійна залежність між намірами персонажа та результатом його дій [13, с. 12–13].

Резюмуючи, зазначимо, що згідно із синергетичними поглядами, до умов, необхідних для самоорганізації системи, відносять такі: віддаленість від стану рівноваги, суперечливість, нелінійність, ієрархічність, здатність рівнів системи моделювати один одного та середовище, відкритість, дисипативність [16, с. 36].

Синергетична парадигма, на засадах якої базується наше дослідження, дозволяє стверджувати, що англо-мовна новела є складною самоорганізованою системою. Пропонуємо розглянути параметри, що характеризують англо-мовну новелу як синергетичний феномен.

Як і будь-яка самоорганізована система, англо-мовна новела має цілі (атрактори), що сприяють стійкому стану системи, і обмеження (репелери), що виводять систему зі стану рівноваги. Загальною ціллю є організація комунікативного процесу між автором і потенційним читачем через художній текст, а також між автором і персонажами

в межах тексту. У більш конкретному розумінні атракторами виступають індивідуальний стиль автора, його інтенції та засоби їх реалізації (композиційно-стилістична структура тексту, мовно-стилістичні засоби, ідейно-образний зміст тощо). До обмежень належать мовна картина світу певного народу й епохи, традиції жанру, норми викладу інформації, обсяг тексту, стильові риси, екстралінгвістичні чинники тощо.

У дискурсі англomовної новели актуалізується опозитивна взаємодія змісту атракторів і репелерів, що є головним чинником самоорганізації. Явище поляризації виявляється у протистоянні тексту і контексту, експліцитних та імпліцитних смислів, прагматичних функцій адресанта й адресата. Англomовній новелі властива також опозиція стильових рис «нейтральність vs експресивність». Загалом у новелі превалює нейтральний стиль, що сприяє відносній стислості сюжету, зосередженості читача на головній ідеї та легкості сприйняття інформації. Проте нейтральний стиль виступає підґрунтям для реалізації експресивних засобів, що набувають ще більшої виразності завдяки створеному контрасту. Ці полярно протилежні складники доповнюють один одного та забезпечують досягнення цілі кількома альтернативними способами.

Прикладом конкуренції атракторів і репелерів може слугувати новела “The Smile” Р. Бредбері. Унаслідок протистояння цілей і обмежень поляризуються дві домінанти смислу: з одного боку, панує хаос, спостерігається нестримне бажання руйнувати, а з іншого – царить гармонія, відчувається прагнення зберегти вічні цінності. Конфлікт вказаних домінант смислу виявляє себе в кульмінації новели, коли відбувається неочікуване переосмислення життя і стверджується безглуздість деструкції:

Tom stood before the painting and looked at it for a long time.

“Tom, spit!”

His mouth was dry.

“Get on, Tom! Move!”

“But”, said Tom, slowly, “she’s beautiful” (“The Smile”, Р. Бредбері).

Два напрями думки, що становлять опозиційну пару, утворюють образ-символ, який сприяє вираженню авторського задуму. Отже, у процесі самоорганізації узагальнюється смисл художнього тексту та символізується образ.

Із синергетичного погляду важливим є той факт, що англomовна новела складається з різних компонентів, пов’язаних один з одним структурно

й функціонально, які взаємодіють у межах складної системи, чим забезпечується її цілісність.

Англomовна новела характеризується ієрархічністю. Композиційно-стилістична структура зазначеного типу тексту уособлює систему, що складається із чотирьох рівнів: формального, формально-змістового, змістового й образно-символічного. Формальний рівень являє собою зовнішню побудову тексту (поділ на речення, надфразові єдності, фрагменти). Формально-змістовий рівень складається з архітектоніко-мовленневих форм (монолог, діалог, полілог, внутрішнє мовлення, авторське / чуже мовлення) та композиційно-мовленневих форм (повідомлення, опис, роздум). Змістовий рівень є внутрішньою структурою тексту, традиційними компонентами якої є експозиція, зав’язка, розвиток дії, кульмінація, несподівана розв’язка. На образно-символічному рівні через систему мікрообразів і образів-персонажів створюється наддетермінований символічний образ. Описані рівні композиції взаємодіють і взаємозумовлюють один одного, однак перебувають у певній ієрархічній залежності, де образно-символічний рівень є найвищим і підпорядковує собі всі інші.

Синергетичну природу англomовної новели доводять такі її параметри, як відкритість і дисипативність. Це передбачає певну взаємодію системи з оточенням, зокрема обмін інформацією з навколишнім середовищем і в межах своєї структури. Під навколишнім середовищем розуміємо реципієнта, який через текст англomовної новели сприймає авторські інтенції, інтерпретує їх, спираючись на свій життєвий досвід, світогляд, тезаурус. Стосовно обміну інформацією всередині самоорганізованої системи зауважимо, що відбувається взаємодія елементів різних ієрархічних рівнів, проаналізованих вище. Крім того, на образно-символічному рівні встановлено інтертекстуальні зв’язки об’єкта нашого дослідження з іншими художніми текстами, представлені цитатами, ремінісценціями, алюзіями. Виявлено запозичення окремих образів і мотивів з інших текстів, а також покликання на предмети мистецтва. Завдяки інтертекстуальним зв’язкам новела стає ланкою в загальному ланцюгу культурного спілкування людства.

Для англomовної новели як самоорганізованої системи характерний нерівноважний стан – невеликі відхилення в системі призводять до значних трансформацій її устрою. Такими відхиленнями можуть бути чергування проспективного та ретро-спективного викладу подій, що спричинюють

досить непередбачуваний, нелінійний розвиток сюжету. Нелінійність тексту сприяє реалізації ефекту ошуканого очікування – однієї зі стильових рис англомовної новели.

Досягти ефекту ошуканого очікування допомагає також здатність англомовної новели до переходу в якісно новий стан. У новелі відбувається рух сюжету до зони біфуркації (підготовча частина сюжету з однозначним смислом) – далі зона біфуркації (суперечність, що призводить до розгалуження смислу), а на завершення – кульмінація, що надає іншого смислу попередній частині сюжету. Починаючи із зони біфуркації сюжет може розвиватися різними шляхами, зазвичай вибір є непередбачуваним.

Проілюструємо описане явище на прикладі новели “The Gift of the Magi” О. Генрі. В основі сюжету новели лежить конфлікт між головними персонажами (молоде подружжя) і зовнішнім світом, складними життєвими обставинами. У підготовчій частині сюжету персонажі намагаються вирішити фінансові проблеми, що гостро постали перед ними напередодні Різдва. Вони докладають усіх зусиль, щоб знайти кошти на придбання подарунків. Упродовж розвитку дії пошуки дівчини виражені експліцитно, тоді як спроби чоловіка вийти зі скрутного становища мають імпліцитний характер. Точкою біфуркації є усвідомлення того, що всі їхні зусилля марні, що підготовані подарунки є непридатними до використання за обставин, що склалися. Буквальним смислом є марність зусиль, важливість попереднього узгодження дій, а прихований криється в самопожертві заради коханої людини, що є найвищою цінністю в житті. У новелі простежується опозиція двох світів. Реальний світ – сіре похмуре середовище, що оточує подружжя, – протиставляється яскравому світу, наповненому коханням.

Новела містить епізод, у якому автор порівнює дійових осіб із волхвами, що являє собою Біблійну ремінісценцію:

“The magi, as you know, were wise men – wonderfully wise men – who brought gifts to the Babe in the manger. They invented the art of giving Christmas presents. Being wise, their gifts were no doubt wise ones, possibly bearing the privilege of exchange in case of duplication. And here I have lamely related to you the uneventful chronicle of two foolish children in a flat who most unwisely sacrificed for each other the greatest treasures of their house. But in a last word to the wise of these days, let it be said that of all who give gifts these two were the wisest. Of all who give and receive gifts, such as they are wisest. Everywhere they are wisest. They are the magi” (“The Gift of the Magi”, О. Генрі)

Крім взаємодії адресанта з адресатом через художній текст, ремінісценція є ще одним доказом відкритості англомовної новели як системи, що вступає в інтертекстуальні зв'язки з іншими спорідненими системами.

Висновки і пропозиції. Отже, застосування базових понять синергетики щодо англомовної новели дає можливість поглянути на досліджуваний об'єкт під новим кутом зору. У результаті проведеного аналізу синергетичних механізмів функціонування англомовної новели доходимо висновків, що англомовна новела є складною системою, що самоорганізовується шляхом опозиційної взаємодії атракторів і репелерів та завдяки наявності точки біфуркації, що сприяє непередбачуваному розвитку сюжету. Серед інших параметрів, що доводять синергетичну сутність англомовної новели, виявлено відкритість, дисипативність, цілісність, ієрархічність, нелінійність, поляризацію. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні еволюції стилю англомовної новели в аспекті лінгвосинергетики.

Список літератури:

1. Анастасьєва О. А. Англомовний афоризм: прагматистичний та когнітивний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 237 с.
2. Герман И. А., Пищальникова В. А. Введение в лингвосинергетику : монография. Барнаул : Изд-во Алтайского ун-та, 1999. 129 с.
3. Гончарук О. М. Комплексний підхід до вивчення англомовної байки у лінгвокогнітивному, прагматистичному та синергетичному аспектах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство*. 2017. Вип. 2 (28). С. 23–29.
4. Домброван Т. И. Лингвосинергетика – новое направление филологических студий. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологічні науки (мовознавство)*. 2016. № 6. С. 50–56.
5. Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка : монография. Одесса : КП ОГТ, 2014. 400 с.
6. Ейгер Г. В. Язык и синергетика. *Вісник Харківського університету*. 1992. № 372. С. 131–137.

7. Єнікеева С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2011. 32 с.
8. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс : монографія. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 296 с.
9. Овсянко О. Л. Модифікації англословних прислів'їв у світлі синергетичної парадигми : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2020. 313 с.
10. Папулова Ю. К. О художественном тексте как о синергетической системе. *Современная филология* : материалы III Международной научной конференции, г. Уфа, 7 июня 2014 г. Уфа, 2014. С. 147–153.
11. Пиотровский Р. Г. О лингвистической синергетике. *Научно-техническая информация. Информационные процессы и системы*. Москва, 1996. № 12. С. 1–12.
12. Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: направления и перспективы. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2016. № 68. С. 182–189.
13. Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений : монографія. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. 180 с.
14. Пихтовникова Л. С. Прагмастилистика дискурса в свете лингвосинергетической парадигмы. *Когниция, коммуникация, дискурс. Филология*. Харьков, 2016. № 13. С. 114–130.
15. Пихтовникова Л. С. Синергетическая парадигма в современной лингвистике. *Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2014. Вип. 127. С. 34–39.
16. Пихтовникова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки (13–20 ст.): жанрово-стилістичні аспекти : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04; 10.01.05. Київ, 2000. 427 с.
17. Пихтовникова Л. С. Синергія стилю байки: німецька віршована байка ХІІІ–ХХ ст. : монографія. Харків : Бізнес Інформ, 1999. 220 с.
18. Самаріна В. В. Синергетичний підхід до дослідження німецькомовної реклами. *Наукові записки. Філологічні науки*. Кропивницький, 2018. Вип. 164. С. 391–394.
19. Цапенко Л. В. Англословна детективна розповідь: прагмастилістичний та лингвосинергетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 266 с.
20. Чередниченко В. П. Самоорганізація німецькомовної новели: синергетичний аспект. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2017. № 69. С. 211–215.
21. Яремчук І. М. Основні положення синергетики в застосуванні до дискурсу німецькомовної притчі. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2020. № 13. Т. 2. С. 184–188.

Sukhova A. V. CHARACTERISTICS OF THE ENGLISH-LANGUAGE SHORT STORY AS A SYNERGETIC PHENOMENON

The article deals with the study of the linguosynergetic features of the English-language short story as a text and discourse. The importance of studying linguistic objects, in particular fictional text and discourse, in the synergetic aspect is explained. The basic notions of synergetics, on which the research is based, are considered. A special attention is paid to the peculiarities of the English-language short story self-organisation process. The results of the conducted analysis show that, from a synergetic point of view, the English-language short story is defined as a complex system self-organising through oppositional interaction between attractors and repellers and due to availability of the bifurcation point leading to an unexpected plot development. The attractors include the individual style of the short story author, author's intentions as well as means of their realisation (compositional-stylistic structure of the text, linguostylistic means, ideological and figurative content). The repellers comprise the linguistic world-image of a certain nation and period, traditions of the short story genre, norms of presenting information, relatively small volume of the text, style features, and extralinguistic factors. It is established that the plot action in the English-language short story aims at the bifurcation point (a preparatory part of the plot with an unambiguous sense) – further bifurcation point (a certain conflict leading to sense splitting), and in the end – climax giving another sense to the previous part of the plot. Starting from the bifurcation point, the plot can develop in various ways and the choice is as a rule unpredictable. Among other parameters of the English-language short story which prove its synergetic nature there are openness, dissipativity, cohesion, hierarchical structure, ability of the system levels to model each other and the environment, non-linearity, imbalance, and polarisation.

Key words: English-language short story, attractor, linguosynergetics, polarisation, repeller, self-organised system, bifurcation point.